

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी तांत्रिक मान्यता, प्रशासकीय मान्यता, अंमलबजावणी, त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण व देखभाल दुरुस्तीबाबत सुधारीत मार्गदर्शक सुचना.

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-१११४/प्र.क्र.२२/पापु-०७

सातवा मजला, गोकुळदास तेजपाल रुग्णालय इमारत, लोकमान्य टिळक मार्ग,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ००१
तारीख: ०९ जुलै, २०१४

वाचा :-

- १) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापापु-१०९९/प्र.क्र.३२८/पापु-०७, दि.२७ जुलै, २०००
- २) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापापु-१००१/प्र.क्र.१९०/पापु-०७, दि.३ सप्टेंबर, २००१
- ३) शासन परिपत्रक क्रमांक: ग्रापापु-१००२/प्र.क्र.५३२/पापु-०७, दि.२३ मार्च, २००२
- ४) शासन परिपत्रक क्रमांक: ग्रापापु-१००६/प्र.क्र.३४३/पापु-०७, दि.२४ नोव्हेंबर, २००६
- ५) शासन शुध्दीपत्रक क्रमांक: ग्रापापु-१००६/प्र.क्र.३४३/पापु-०७, दि.२५ जानेवारी, २००७
- ६) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापापु-१००७/प्र.क्र.२४३/पापु-०७, दि.४ फेब्रुवारी, २००८
- ७) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-११०९/प्र.क्र.१०४/पापु-०७, दि.१ ऑगस्ट, २००९
- ८) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-११०९/प्र.क्र.११५/पापु-०७, दि.९ सप्टेंबर, २००९
- ९) राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाबाबतच्या केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सूचना
- १०) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-११०९/प्र.क्र.१०४(अ)/पापु-०७, दि.१७ मार्च, २०१०
- ११) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-१११०/प्र.क्र.१२२/पापु-०७, दि.१५ मे, २०१०
- १२) शासन शुध्दीपत्रक क्रमांक: ग्रापाधो-११०९/प्र.क्र.१०४(अ)/पापु-०७, दि.३० ऑगस्ट, २०१०
- १३) शासन शुध्दीपत्रक क्रमांक: ग्रापाधो-११११/प्र.क्र.९०/पापु-०७, दि.४ जून, २०११
- १४) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-१२१३/प्र.क्र.३५/पापु-०७, दि.१६ जुलै, २०१३
- १५) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-१२०८/प्र.क्र.५२/पापु-०७, दि.९ ऑक्टोबर, २०१३
- १६) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-१११३/प्र.क्र.६०/पापु-०७, दि.०१ जानेवारी, २०१४
- १७) शासन निर्णय क्रमांक: ग्रापाधो-१११३/प्र.क्र.१५६/पापु-०७, दि.२२ जानेवारी, २०१४

प्रस्तावना :-

ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीसाठी राज्य शासनाने मागणी आधारित लोकसहभागाचे लोकाभिमुख धोरण स्विकारले आहे. सन २००९-१० पासून या कार्यक्रमाचे रुपांतर

राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम (National Rural Drinking Water Programme-NRDWP) असे करण्यात आले आहे. केंद्र शासनाच्या मार्गदर्शक सुचनांनुसार राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमाच्या अंमलबजावणीत सुधारणा करण्यासाठी संदर्भाधीन क्र.१० येथील शासन निर्णयान्वये ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रमासाठी सुधारीत मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्यात आलेल्या आहेत.

पाणी पुरवठा योजना मंजूर करून अंमलबजावणी करण्यापुर्वी अशा योजनांची योग्य प्रकारे छाननी करून, तांत्रिक मान्यतेमध्ये काही त्रुटी असल्यास त्या फेर तांत्रिक मान्यतेसाठी सक्षम प्राधिकाऱ्यांकडे परत पाठविण्यात येतात. यासाठी स्थानिक स्वराज्य संस्थांकडे (प्रामुख्याने ग्रामपंचायतींकडे) पुरेसे मनुष्यबळ अथवा तांत्रिक/प्रशासकीय क्षमता नसल्यामुळे बऱ्याच पाणी पुरवठा योजनांची योग्य प्रकारे छाननी न होता, त्यांना मान्यता दिली जात असल्याचे शासनाच्या निदर्शनास आले आहे.

राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमांतर्गत ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या जिल्हा वार्षिक कृती आराखड्याचे आर्थिक व भौतिक प्रगतीचे संनियंत्रण करणे ही पुर्णतः जबाबदारी जिल्हा परिषदांची आहे. तथापि, ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांना प्रशासकीय मान्यता देण्याचे तसेच अंमलबजावणीचे अधिकार जिल्हा परिषदांना पुरेश्या प्रमाणात नसल्यामुळे जिल्हा परिषदेस जिल्ह्यातील पाणी पुरवठा योजनांसाठी आर्थिक व भौतिक प्रगतीचे संनियंत्रण करणे शक्य होत नसल्याचे निदर्शनास आले आहे. त्यामुळे जिल्हा परिषद स्तरावर देखील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी केली जावी, अशा स्वरुपाची मागणी विविध जिल्हा परिषदांकडून शासनास प्राप्त होत आहे.

विभागाने गत दोन वर्षात पारीत केलेल्या महत्त्वपूर्ण शासन निर्णयांपैकी संदर्भाधीन क्रमांक १५ येथील दरडोई खर्चाचे सुधारीत धोरण, संदर्भाधीन क्रमांक १६ येथील सुधारीत लोकवर्गणीचे धोरण व संदर्भाधीन क्रमांक १७ येथील हागणदारी मुक्तीचे सुधारीत धोरण यामुळे ग्रामीण भागात पाणी पुरवठा योजना राबविण्यासाठी येणाऱ्या बहुतांश अडचणी दुर झाल्या असून, ग्रामीण भागातील पाणी पुरवठा योजनांना गती प्राप्त होत आहे.

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचा विभागस्तरावर आढावा घेतला असता असेही निदर्शनास आले आहे की, लोकवर्गणी, समितीचा अत्यल्प प्रतिसाद, योजनेसंबंधी तक्रारी, योजनेचे लेखापरिक्षण इ.कारणांमुळे सुमारे ५०० हून अधिक योजना तीन वर्षापेक्षा अधिक कालावधीसाठी रखडलेल्या आहेत. त्यामुळे अशा योजनांचे व भविष्यात घ्यावयाच्या योजनांचे त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण केल्यास पाणी पुरवठा योजना विहित कालावधीत पुर्ण होऊ शकतील व या योजनांमध्ये होत असलेल्या अनियमिततेस आळा बसू शकेल. केंद्र शासनामार्फत नागरी भागाकरीता राबविण्यात येत असलेल्या जवाहरलाल नेहरु राष्ट्रीय नागरी पुनर्निर्माण (JNNURM) कार्यक्रमांतर्गत राबविण्यात येणाऱ्या सर्व योजनांसाठी केंद्र शासनामार्फत त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण (Third Party Technical Inspection) अनिवार्य केले आहे. त्याच धर्तीवर ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण करणे आवश्यक वाटते.

राज्यातील ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचा विभागस्तरावर आढावा घेतला असता असेही निदर्शनास आले आहे की, योजना पुर्णत्वानंतर कंत्राटदाराने करावयाचा एक वर्षाच्या देखभाल दुरुस्तीनंतर योजना संबंधित अंमलबजावणी यंत्रणेकडे/स्थानिक स्वराज्य संस्थेकडे हस्तांतरीत केली जाते. परंतु, हस्तांतरणानंतर योजनेची उचित देखभाल व दुरुस्ती अंमलबजावणी यंत्रणा/स्थानिक स्वराज्य संस्थेमार्फत केली जात नाही. त्यामुळे कार्यान्वीत असलेल्या योजना बंद पडतात अथवा त्यामध्ये बिघाड निर्माण होतात.

वरील परिस्थिती विचारात घेऊन मा.मंत्रिमंडळाच्या दिनांक ०२ जुलै, २०१४ रोजी झालेल्या बैठकीतील निर्णयानुसार ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांसाठी तांत्रिक मान्यता, प्रशासकीय मान्यता, अंमलबजावणी, त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण व देखभाल दुरुस्तीबाबत सुधारीत मार्गदर्शक सुचना निर्गमित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय :-

प्रस्तावनेत नमुद केलेली वस्तुस्थिती विचारात घेवून ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या तांत्रिक मान्यता, प्रशासकीय मान्यता, अंमलबजावणी, त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण व देखभाल दुरुस्ती बाबत पुढील प्रमाणे सुधारीत मार्गदर्शक सूचना पारीत करण्यात येत आहेत.

१) **तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार :-** खालील तक्त्यात नमुद केल्याप्रमाणे तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्यांना प्रदान करण्यात येत आहेत.

अ.क्र.	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार		
		कार्यकारी अभियंता	अधीक्षक अभियंता	मुख्य अभियंता
१	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	रु.२.०० कोटी पर्यंत	रु.२.०० कोटी ते रु.७.५० कोटी पर्यंत	रु.७.५० कोटी वरील सर्व
२	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	रु.२.०० कोटी पर्यंत	रु.२.०० कोटी ते रु.७.५० कोटी पर्यंत	रु.७.५० कोटी वरील सर्व

सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण हे पद तांत्रिक स्वरूपाचे नसल्याने संदर्भाधिन क्र.६ येथील शासन निर्णयान्वये सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण यांना रु.५.०० कोटीवरील योजनांसाठी दिलेले तांत्रिक मान्यतेचे अधिकार या शासन निर्णयान्वये रद्द करण्यात येत आहेत.

संबंधित तांत्रिक प्राधिकरणाकडे ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या तांत्रिक मान्यतेचे प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर त्यांनी सदर प्रस्तावावर तातडीने कार्यवाही करणे आवश्यक राहिल.

२) **प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार:-** खालील तक्त्यात नमुद केल्याप्रमाणे प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार संबंधित प्राधिकरणास प्रदान करण्यात येत आहेत.

अ.क्र.	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	प्रशासकीय मान्यतेचे अधिकार (दरडोई खर्चाच्या निकषात बसणाऱ्या योजनांसाठी)		
		ग्रामसभा	जिल्हा जलव्यवस्थापन समिती, जिल्हा परिषद	पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग (शासन)
१	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	रु.५०.०० लक्ष पर्यंत	रु.५०.०० लक्ष ते रु.७.५० कोटी पर्यंत	रु.७.५० कोटी वरील सर्व
२	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	--	रु.७.५० कोटी पर्यंत	रु.७.५० कोटी वरील सर्व

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांना निधीच्या उपलब्धतेनुसार संबंधित यंत्रणेने प्रशासकीय मान्यता द्यावी. राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाच्या राज्यस्तरीय योजना मंजूरी समितीची मान्यता प्राप्त वार्षिक कृती आराखड्यामध्ये समाविष्ट असलेल्या योजनांचा राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रमाधून राबविण्यात येतील.

ग्रामसभेने प्रशासकीय मान्यता दिलेल्या योजनांच्या बाबतीत प्रशासकीय मान्यतेचे आदेश ग्रामसेवक यांनी निर्गमित करावेत. तर जिल्हा जल व्यवस्थापन समितीने प्रशासकीय मान्यता दिलेल्या योजनांच्या बाबतीत प्रशासकीय मान्यतेचे आदेश मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांनी निर्गमित करावेत. रु.७.५० कोटी पेक्षा अधिक रक्कमेच्या व दरडोई खर्चाच्या निकषात न बसणाऱ्या सर्व योजनांचे प्रस्ताव मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्या मार्फत प्रशासकीय मान्यतेसाठी शासनास सादर करण्यात यावेत.

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेस सक्षम प्राधिकाऱ्याची तांत्रिक मान्यता प्राप्त झाल्यानंतरच प्रशासकीय मान्यता देण्यात यावी. प्रशासकीय मान्यतेसाठी प्रस्ताव सादर करतांना त्यासोबत योजनेचा सविस्तर प्रकल्प अहवाल (DPR), अंदाजपत्रक व तांत्रिक मान्यतेच्या आदेशाची प्रत सादर करावी.

३) योजनेची क्षेत्रीय स्तरावरील अंमलबजावणी :- खालील तक्त्यात नमुद केल्याप्रमाणे ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना अंमलबजावणीचे अधिकार संबंधित प्राधिकरणास प्रदान करण्यात येत आहेत.

अ.क्र.	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	अंमलबजावणीचे अधिकार		
		ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती	जिल्हा परिषद	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
१	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	रु.२.०० कोटी पर्यंत	रु.२.०० कोटी ते रु.७.५० कोटी पर्यंत	रु.७.५० कोटी वरील सर्व

अ.क्र.	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	अंमलबजावणीचे अधिकार		
		ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समिती	जिल्हा परिषद	महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण
२	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	--	रु.७.५० कोटी पर्यंत	रु.७.५० कोटी वरील सर्व

ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची अंमलबजावणी करत असतांना शासनाने वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या शासन निर्णयानुसार संबंधित अंमलबजावणी यंत्रणेने ई-निविदा प्रक्रियेचा व गरजेनुसार सर्वसाधारण निविदा प्रक्रियेचा अवलंब करावा.

जिल्हा परिषदेस रु.५.०० ते रु.७.५० कोटीपर्यंतच्या योजनांची अंमलबजावणी महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरणामार्फत करावयाची असल्यास जिल्हा परिषदेने त्याबाबतचा ठराव करणे आवश्यक राहिल.

४) **त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण:-** खालील तक्त्यात नमुद केल्याप्रमाणे ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांचे त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण करणे बंधनकारक राहिल.

अ.क्र.	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण
१	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण करणे अनिवार्य
२	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण करणे अनिवार्य

योजनेच्या भौतिक प्रगतीचा अहवाल संबंधित सक्षम प्राधिकाऱ्यास वेळोवेळी सादर करते समयी त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण अहवाल सादर करणे अनिवार्य राहिल. त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण कोणत्या यंत्रणामार्फत करावयाचे आहे तसेच त्रयस्थ तांत्रिक परीक्षणाबाबतची सविस्तर कार्यपद्धती याबाबतचे आदेश स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

५) **देखभाल व दुरुस्ती:-** सध्या लागू असलेल्या शासन निर्णय दिनांक १७ मार्च, २०१० नुसार योजना पूर्ण झाल्यानंतर किमान १ वर्ष ही योजना चालवणे कंत्राटदारावर बंधनकारक राहिल. त्यानंतर योजनेच्या देखभाल व दुरुस्तीची जबाबदारी संबंधित ग्राम पाणी पुरवठा व स्वच्छता समितीची राहिल. याव्यतिरिक्त खालील तक्त्यात नमुद केल्याप्रमाणे ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांची देखभाल व दुरुस्ती करण्याचा पर्याय योजना ज्या यंत्रणेकडे हस्तांतरित करण्यात आली आहे त्या यंत्रणेस स्वीकारता येईल.

अ.क्र.	ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनेचा प्रकार	देखभाल दुरुस्ती
१	स्वतंत्र ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	संबंधित कंत्राटदारामार्फत योजना पूर्ण झाल्यानंतर ३ ते ५ वर्ष
२	प्रादेशिक ग्रामीण पाणी पुरवठा योजना	संबंधित कंत्राटदारामार्फत योजना पूर्ण झाल्यानंतर ३ ते ५ वर्ष

कंत्राटदारामार्फत योजना पूर्णत्वानंतर करावयाच्या देखभाल दुरुस्तीचा खर्च पाणी पुरवठा योजनेच्या सविस्तर प्रकल्प अहवालात तसेच योजनेच्या भांडवली खर्चात समविष्ट करता येणार नाही. ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या देखभाल दुरुस्तीबाबत सविस्तर निर्देश स्वतंत्रपणे निर्गमित करण्यात येतील.

या विभागामार्फत ग्रामीण पाणी पुरवठा योजनांच्या तांत्रिक मान्यता, प्रशासकीय मान्यता, अंमलबजावणी, त्रयस्थ तांत्रिक परिक्षण व देखभाल दुरुस्ती बाबत निर्गमित केलेले यापूर्वीचे सर्व शासन निर्णय/ शुद्धीपत्रके/ परिपत्रके या शासन निर्णयानुसार अधिक्रमित करण्यात येत आहेत.

सदर शासन निर्णय हा नियोजन विभागाने अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक १५५/१४४३, दिनांक २९/०५/२०१४ व वित्त विभागाने अनौपचारिक संदर्भ क्रमांक ३५३/व्यय-३, दिनांक १८/०६/२०१४ अन्वये दिलेल्या सहमती नुसार निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१४०७०९१५३२४४६५२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(राजेश कुमार)

प्रधान सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
२. मा.उप मुख्यमंत्री यांचे उपसचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.मंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा. राज्यमंत्री (सर्व) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. सर्व सन्माननीय विधिमंडळ सदस्य, विधानभवन, मुंबई.
६. मा.मुख्य सचिव यांचे उपसचिव, मंत्रालय, मुंबई.
७. सर्व अप्पर मुख्य सचिव/ प्रधान सचिव/ सचिव, मंत्रालयीन विभाग यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
८. सदस्य सचिव, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण, मुंबई.

९. विभागीय आयुक्त (सर्व)
१०. संचालक, भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणा, पुणे.
११. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१२. संचालक, समाज कल्याण संचालनालय, पुणे.
१३. संचालक, पाणी व स्वच्छता सहाय संस्था, बेलापूर, नवी मुंबई.
१४. महालेखापाल, महाराष्ट्र-१, मुंबई (लेखा परीक्षा/ लेखा व अनुज्ञेयता)
१५. महालेखापाल, महाराष्ट्र-२, नागपूर (लेखा परीक्षा/ लेखा व अनुज्ञेयता)
१६. मुख्य अभियंता (सर्व), महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण.
१७. अधीक्षक अभियंता (सर्व), महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण.
१८. कार्यकारी अभियंता (सर्व), महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण.
१९. कार्यकारी अभियंता (सर्व), ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद (सर्व)
२०. मंत्रालयीन इतर सर्व विभाग व त्यांच्या अधिनस्त असलेली सर्व कार्यालये.
२१. पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागातील सर्व पर्यवेक्षीय अधिकारी व कार्यासने.
२२. निवडनस्ती, कार्यासन पापु-०७.